

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE TANRI TASAVVURU VE PSİKOLOJİK İYİ OLMA HALİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Beyazıt Yaşar SEYHAN*

Özet

Bu makalenin amacı, üniversite öğrencilerinin Tanrı tasavvuru ile psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkileri incelemektir. Araştırma, Sivas Cumhuriyet Üniversitesinin beş (İlahiyat, Edebiyat, Eğitim, İ.İ.B.F. ve Mühendislik) fakültesinde okuyan toplam 672 öğrencinin katılımı ile yapılmıştır. Cinsiyet değişkeninde olumlu-olumsuz Tanrı tasavvuru ile arasında fark görülürken psikolojik iyi olma hali ile fark bulunmamıştır. Kız öğrencilerin olumlu Tanrı tasavvuru anlamlı olarak erkek öğrencilerden daha yüksek iken olumsuz Tanrı tasavvuru daha düşüktür. Sınıf değişkeni açısından öğrencilerin olumlu-olumsuz Tanrı tasavvurunda anlamlı fark yoktur. Hem kız hem erkek öğrencilerin olumsuz Tanrı tasavvurları olumlu Tanrı tasavvurlarına göre psikolojik iyi olma halini daha yüksek yordamaktadır. Araştırmada olumsuz Tanrı tasavvurunun psikolojik iyi olma halini yordaması, bilimsel yazınla genellikle paralellik arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Olumlu Tanrı Tasavvuru, Olumsuz Tanrı Tasavvuru, Psikolojik İyi Olma Hali, Üniversite Öğrencileri

The Relationships Between Images of God and Psychological Well-Being in University Students

Abstract

The purpose of this article is to examine the relationship of the students in university between images of God and psychological well-being. The Research, is made with the participation of (total) 672 students, studying at five faculties (Theology, Humanities, Education, Economics and Administrative Sciences, and Engineering) of Sivas Cumhuriyet University. There was the difference between negative-positive images of God and the gender variable whereas there was no difference between the gender and psychological well-being. When the positive images of God of the girls is higher than boys, the negative images of God of the girls and is lower than

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi ABD. mail: beyazit-seyhan@hotmail.com

boys . In terms of class variable, there was no significant difference in the positive and negative images of God between the Students. Both male and female students' negative images of God than positive images of God is predicted of psychological well-being. In the study, predicting of negative idea of God to psychological well-being, usually are in parallel with scientific papers.

Key Words: Positive Image of God, Negative Image of God, Psychological Well-Being, University Students

Giriş

Tanrı tasavvuru ile pek çok konu arasındaki ilişki din psikolojisinde araştırmaya değer konulardandır. Her dönem ve mekânda Tanrı inancı veya din gerçeği ile karşılaşmış olup insanlar hayatlarının anlamı ile paralel olarak çeşitli Tanrı tasavvurları geliştirmişlerdir. "Homo sapiens sapiens olan insan kendini aşmaya muktedir hatta buna mahkûm olan tek varlık olup" (Doksat, 2011) hayatını inşa etmek adına tasavvur yeteneğine de sahiptir. Dinlerin ve felsefi öğretilerin insanlara sunduğu Tanrı tasavvurlarını bireyin içselleştirmenin yanı sıra kendi bakış açısı ile Tanrı'yı tasavvur eden her insan kendine mahsus öznel/subjektif bir Tanrı tasavvuru geliştirebilir.

Din psikolojisinde Tanrı tasavvuru hakkında bireylerin öznel anlayışları genellikle olumlu (pozitif) ve olumsuz (negatif) Tanrı tasavvurları veya algıları olarak iki kategoride ele alındığı görülür (bkz. Benson ve Spilka, 1973; Mehmedoğlu, 2011; Güler, 2007). Olumsuz bir Tanrı tasavvuruna inanan birey için bu durum sağlıklı bir durum arz edebilir. Çünkü Tanrı'yı cezalandıran olarak algılayan bireyin kendine ilişkin atıfları ve suçluluk duyguları olumsuz bir işlev gösterebilir (Güler, 2007:2). Olumsuz Tanrı tasavvuruna karşılık olumlu Tanrı tasavvuru, birey için baş etme stratejisi olarak görülmesi veya olumlu Tanrı tasavvuru bireyin psikolojik sağlığına veya iyi olma haline olumlu katkı sağlayıp sağladığı araştırılması gerekebilir. Bu yüzden bu çalışmada ilk olarak Tanrı tasavvuru hakkında teorik bilgiler sunulacak olup daha sonra pozitif psikoloji ekolü içinde yeniden ele alınan psikolojik iyi olma hali kavramı üzerinde durulacaktır. Araştırma nicel yöntem içinde sürdürüleceği için anket tekniği ile üniversite öğrencileri üzerinde Tanrı tasavvuru ve psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkiler araştırılacaktır. Böylece özellikle yurt içindeki din psikolojisi sahasında olumlu veya olumsuz Tanrı tasavvurları ile psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkiler hakkında bir çalışmanın literatürdeki eksikliği giderilmeye çalışılacaktır.

1. Tanrı Tasavvuru

Tanrı'ya inanan insanlar, tek düze bir yapı içinde inanmamaktadırlar. Aynı Tanrı'ya inananlar yalnızca imanlarının kuvvetliliği açısından değil, Tanrı'ya inanmanın mahiyetinin nasıllığı açısından da birbirlerinden çok farklıdırlar. Bu farklılık Tanrı'dan değil insandan kaynaklandığı düşünülür. Çünkü farklılık aslında insanın algılama şekline göre var olmaktadır. Birçok dini veya felsefi görüşlere bakıldığında, insanlar Tanrı'yı, Tanrı'nın gerçek mahiyeti gibi değil, sadece insanî terimlerle düşündüğü veya tecrübe edildiği gibi tanımlayabilmektedirler. Kısacası, Tanrı doğrudan tecrübe edilmediği ve görülmediği için, inananlar kendi kültür ve dinlerinin anlayışlarına göre Tanrı kavramına veya tasavvuruna sahip olurlar (Merwe, Eeden ve Deventer, 2010: 1).

Günümüz Türkçe psikoloji sözlüklerinde tasavvur diye bir maddeye rastlanılmamıştır. Ancak tasavvur yerine temsil (representation) veya imaj (image) kavramları tasavvur kavramına benzer anlamlar içermektedir. Tasavvur kavramına yakın bir anlamı olan imaj ve temsil kavramları hakkında Budak (2009) şu anlamları vermektedir:

İmaj (image): "Görsel bilgilerin zihinsel temsili, dış uyarıcılar olmaksızın hatırlanan daha önceki bir duyu yaşantısının benzeri veya kopyası; gerçekte olmayan bir şeyin zihinsel resmi, bir izlenim, hayal gücünün yarattığı bir fikir; bir insanın, kurumun, grubun vs. insanlar üzerinde bıraktığı genel izlenimdir" (Budak, 2009: 380). Temsil: "Zihinde olayları, olguları ve nesnelere temsil eden, sembolleştiren veya onların yerini alan kavram, imaj veya düşünce; onlara ilişkin bellek izleridir. Biliş psikolojisinde zihnin nesnelere doğrudan kazanmadığı, söz konusu nesnelere temsil ettiği düşünülen fikirler ve imajlar aracılığı ile kavradığı kabul edilir. Bu haliyle temsil oldukça öznel bir süreçtir ve bireysel yaşantıya dayalı olarak toplumsal bir bağlamda şekillenir" (Budak, 2009: 712).

Yavuz'a (1983: 159) göre de tasavvur, "ruhsal güçler veya duyuşsal uyarılarla zihinde önceden oluşan herhangi bir nesnenin, olayın, fiilin ya da bir kavramın istekli olarak yeniden özel bir biçimde şekillenmesi, canlanması, anlam kazanması veya hatırlanmasıdır". Bu haliyle tasavvur öznel bir süreçtir ve bireysel tecrübeye dayalı olarak toplumsal bir bağlamda şekillenir. Dinî tasavvur ise, dinî kavramların, dinî olayların ve nesnelere zihinde canlandırılması, şekillendirilmesidir. Tanrı tasavvuru da, bireylerin küçük yaşlarından itibaren zekâ gelişimlerine, edinmiş

oldukları bilgi ve yaşantılarına, yetişme ve düşünüş tarzlarına ve bağlı oldukları dinin inanç esaslarına göre Tanrı'yı zihinlerinde canlandırmaları, biçimlendirmeleri ve anlamlandırmaları olarak tanımlanabilir (Mehmedoğlu, 2010).

Din psikolojisinde, Tanrı kavramı (God concept) ile Tanrı tasavvuru (God image; God representation) arasında ayırım yapma yönünde güçlü bir eğilim bulunduğu görülmektedir. Tanrı kavramı, bilişsel veya teolojik Tanrı anlayışına göndermede bulunurken; Tanrı tasavvuru, bireyin Tanrı'yı duygusal olarak tecrübe etmesidir. Tanrı tasavvuru ile Tanrı kavramı birbirinden farklı kavramlar olduğu gibi Tanrı tasavvuru ile Tanrı algısı birbirinden farklıdır. Tasavvur sadece zihinsel bir içerik, bir fikir veya bir his değil, Rizzito'ya göre (1980: 122) insanın sembolize etme kapasitesi sayesinde, Tanrı adı altında bir zat vasıtasıyla bir araya getirilmiş olan bireyin hayatından alınmış yaşantısal düzeylerin tümüne atıfta bulunmadır (akt. Mehmedoğlu, 2011: 29). Tanrı kavramı/algısı büyük oranda kişinin Tanrı hakkında ne düşündüğü ve ne öğrendiği ile alakalı olup daha çok bilişsel düzeydedir. Tanrı olduğuna inanılan varlığa ilişkin duygusal tecrübe anlamındaki Tanrı tasavvurunun içeriği ise öncelikle duygusal temellidir. Bu duygu bilinçdışı bir süreç olarak genellikle Tanrı kavramından ayrılmamış bir şekilde devam eder. İnsanlara Tanrı hakkında bilgiye dayalı herhangi bir soru yöneltildiğinde, Tanrı tasavvurlarından ziyade Tanrı kavramı/algısı çerçevesinde konuşurlar. Fakat yurt içi çalışmaların bazılarında "Tanrı algısı" terimi "Tanrı kavramı" teriminden daha kapsamlı bir boyutta yer alır. Tanrı algısını, bireyin Tanrı hakkındaki sadece bilişsel düzeyini değil aynı zamanda duygusal düzeyini de kapsadığını düşünenler vardır (bkz. Güler, 2007). Bu konu hakkında algı (perception) kavramının sözlük anlamı da bu düşüncüyü destekleyebilir. Budak'a göre (2009: 42) algı;"en genel anlamı ile duyu organları vasıtası ile alınan uyarıcıların tutarlı, anlamlı bir bütünlük oluşturacak şekilde örgütlenmesiyle, analiziyle, yorumuyla ve senteziyle ilişkili -duyu uyarıcılarının alıcılarına ulaşmasından, algılanan şeyin tanınmasına, farkına varılmasına, kavranmasına, vb. kadar geçen fiziksel, nörolojik, fizyolojik, bilişsel ve duygusal- süreçlerin tamamıdır". Güler'e göre (2007: 6) "Tanrı algısı bireyin Tanrı'yı nasıl algılayıp, nasıl gördüğü ile alakalıdır. Bireyin zihninde oluşturduğu Tanrı imgesidir. Tanrı algısı bireyin Tanrı'ya yönelik tüm atıfları, duygu ve düşünceleridir. İnanan

veya inanmayan her insanın zihninde Tanrı ile ilgili bir şeyanın olduğu düşünülebilir".

Algının bu geniş tanımı bireyin Tanrı'yı algılaması ile tasavvur etmesi arasında bir ayrımın olmadığını düşündürebilir. Ancak bu konu hakkında aynı görüşte olmayan uzmanlar da bulunmaktadır. Tanrı algısı kavramını daha çok Tanrı kavramı (concept of God) olarak düşünenler yurt içindeki bazı uzmanlar bulunmaktadır (bkz. Mehmedoğlu, 2011; Yıldız, 2007). Tanrı tasavvuru ve Tanrı algısı büyük oranda birbirlerini etkileyerek gelişirler. Çünkü bilişsel veya duygusal bilinçli veya bilinçdışı süreçler birbiri üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak etkide bulunur (Mehmedoğlu, 2011: 31). Certel'e göre insanın bir şeyi tasavvur etmesi veya onu zihninde canlandırması için her zaman onu doğrudan algılamış olması gerekmez. Bazen herhangi bir obje ya da olayla ilgili olarak sahip olduğu bilgilerden hareketle kişi, daha önceden algıladığı benzer olay ve objelerin izlenimleri çerçevesinde zihninde bir canlandırma yapabilir yani imaj oluşturabilir. Mesela, ressam tariflerden hareketle suçlunun robot resmini çizmesi, dindarın Kuran'daki cennet tasvirlerinden hareketle zihninde cenneti canlandırması bu türden birer tasavvurdur (Certel, 2003: 98).

Tanrı tasavvuru veya imgesi (image of God; God representation) kavramına, din psikolojisi için yeni bir zemin olarak adlandırılan (Kirkpatrick, 2013: 207) "Evrimsel Psikoloji" anlayışı ile bakıldığında bireyin "Homo Religious" olarak adlandırılması ayrıca bu yeni akım insan beyininde bir "Tanrı modülünün" var olabileceğini (Kirkpatrick, 2013) düşündürürse Tanrı tasavvuru veya imgesi bireyde sadece dışsal bir algı sonucu ortaya çıkmayabilir. Birtakım uzmanlar tarafından bu sebepten dolayı Tanrı algısı yerine Tanrı tasavvuru veya imajı kavramlarını kullanmak daha uygun görülebilir. Buna bazı dinlerin kutsal kitaplarının argümanları da destek olabilir. Zira Kitab-ı Mukaddes'te insanın Tanrı'nın suretinde (imajında) yaratılması diğer varlıklardan ziyade insanoğlunun Tanrı'ya daha yakın ve daha benzer olduğunu düşündürebilir (bkz. Tekvin 1: 26/27).

Sadece Kitab-ı Mukaddes değil İslam dininde de Tanrı tasavvurunun insana fitraten verildiğine dair yorumlara rastlarız. Mesela, İslam

dinin kutsal kitabı olan Kuran-ı Kerim'de Araf Suresinin 172. ayetinin¹ tefsiri hakkında Elmalılı 'ya göre -ve onun gibi düşünen bazı müfessirlerin genel kanaati- şöyledir: *"Her insanın bizzat kendi varlığıyla ve cinsinin varlığıyla Rabbin varlığına ve birliğine şahitlik etmekte oluşu, insanın kendi varlığının Rabbin varlığına delil oluşudur. Henüz bu şahitliği kendisi aklı ve dili ile yapmamış olsa bile, bizzat yaratılışıyla bunu deruhte etmiş oluşudur. Bir başka deyişle insanlar için Allah'ı tanıma, Rabbin birliğine inanma, hakka boyun eğme meselesi, yalnızca bilimsel delillerle elde edilecek sırf nazari bir bilgi meselesi olmayıp, kendi fitratında yaratılıştan var olan ve iç gözlem denilen kendi içini duyma ve genel olarak kendisinin kendisi olduğunu tanıma şuuru ile birlikte kendi varlığında, daha doğrusu varlığının özünde gerçekleşmiş olan kesin bir tanımadır"*.

İnsanda Tanrı tasavvuru nasıl oluşur? Bu soruya çeşitli cevaplar aranmış ve çocukluk döneminde Tanrı tasavvurunun gelişiminin nasıl olduğuna dair çeşitli görüşler psikoloji tarihi içerisinde vardır. Freud'un "biyolojik baba ile kutsal baba kavramları arasındaki ilişkiye dayandırma" düşüncesi ile birlikte "Nesne İlişkileri Kuramı" psikanaliz ekolü içindeki bu görüşlerdendir. "Nesne İlişkileri Kuramı" Freud'un bu konu hakkındaki bazı düşüncelerinin eksik olduğunu düşünen Klein (1993), Winnicott (1971), Sullivan (1925) ve Fairbairn (1952) gibi bazı araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Bu kurama göre çocuklukta zihnin dışsal bir nesneden içsel bir tasarım oluşturmasının esasına dayanır. Çocuk herhangi bir kavramı içselleştireceği zaman o kavramla ilgili bir nesne ile ilişki içinde olabilir. Buradaki nesne çocuğun dışındaki her şey olabilir. Bu nesnelere ilişki içinde olan birey için dini kavramlar da geçmişte yaşadığı ilişkilere göre şekillenen kavramlardır (Yıldız, 2007: 19). Bu kuramın savunucularına göre Tanrı tasavvuru da bireyin diğer tasavvurları ve tecrübelerinin sentezinden oluşmakta olduğundan özellikle bireyin çocukluk döneminde başta ebeveyn olmak üzere diğer nesnelere ilgili ilişkisi araştırmaya değer görünmektedir. Batıdaki Tanrı tasavvurları üzerindeki çalışmaların bir kısmında baba kaynaklı veya yansıtılmalı Tanrı tasavvuruna ulaşılmışken (Beit-Hallahmi ve Argyle, 1975), bazı çalışmalarda ise anne kökenli veya yansıtılmalı Tanrı tasavvurlarına dayalı

¹ Araf 172. Ayet: "Hani Rabbin Adem oğullarından zürriyetlerini çıkarıp kendilerini nefislerine şahit tutmuş, Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (demişti). Onlar da "Evet Rabbimizsin şahit olduk" demişlerdi. (İşte bu şahitlendirme) Kıyamet günü, bizim bundan haberimiz yoktu" dememeniz içindi.

çalışmalar vardır. Mesela, Rizzuto'ya (1974) göre, Tanrı tasavvurunun izlenebilir ilk bileşeni anne yüzüdür. Tanrı tasavvuru, çocuklukta sürekli olarak gelişir. Buna göre Batı'daki çalışmalarda Baba ve anne imajına dayalı çalışmalara rastlanmaktadır.

Bilişsel gelişim kuramcısı Piaget'e göre ise Tanrı imajı veya temsili sadece yetişkinler için geçerli olmayıp çocukluk döneminde işlem öncesi dönemle başlayıp somut işlemler dönemi ile noktalanmış bilişsel gelişme evresinde de tasavvur dönemi oluşabilir. Piaget, çocuğun bu dönemde nesnelere ve yaşantılara büyük ölçüde sembollerin yardımıyla zihinsel olarak tasavvur etme yeteneği kazanmaya başladığını varsaymıştır (Budak, 2009: 713).

Tanrı tasavvuru çocuklukta anne-baba ve yakın çevre tarafından rol-model alma (taklit) yoluyla gelişirken yetişkinlikte ise bu durum daha kompleks bir hal aldığını gösterir. Yetişkinin hayatındaki bazı olaylar bu tasavvurun gelişmesine etki edebileceği gibi Tanrı hakkındaki öğretim veya dini uygulama ve davranışlar hatta dini otoriteler ve mezhepsel öğretiler Tanrı tasavvurunun bireydeki gelişimine yön verebilir (Goldman, 1964; Thackeray, 2000: 43; akt. Yıldız, 2007: 10). Bireylerin özellikle ergenlik dönemi ile birlikte antropomorfik düşüncelerin azalması bunun yerine varsayımlı ve mantıksal düşünce sonucu soyut ve sembolik terimler içinde Tanrı'yı düşünmesi (Yıldız, 2007: 92) ilerleyen yaş dönemlerindeki Tanrı ile olan ilişkisini ortaya koyar. Tanrı tasavvuru, kişinin çocukluğundan itibaren, zekâ gelişimine, bilişsel süreçlerle edinmiş olduğu bilgi ve yaşantısına göre, Tanrı'yı zihninde canlandırması, biçimlendirmesi ve anlamlandırması şeklinde tanımlanabilir (Peker, 1993: 51).

Tanrı tasavvuru felsefi açıdan da inceleme konusu olmuştur. Din felsefesinde Tanrı tasavvurlarıyla ilgili çeşitli bilgiler yer almaktadır. Buna göre din felsefesi açısından beş çeşit Tanrı tasavvuru bulunur. Bunlardan biri, Tanrı'yı insan şeklinde, insanın sahip olduğu özelliklere sahip olan ancak insandan daha güçlü bir varlık olarak tasavvur eden "Antropomorfizm"dir. Deizm ise bütün âlemi yaratan bir Tanrı vardır ancak yarattıktan sonra âlemin işleyiş düzenine karışmamaktadır. Diğer bir Tanrı tasavvuru ise Teizm'dir ki Teizm; Tanrı âlemden ayrı "âlemler üstü bir varlıktır". Tanrı insanlar üzerinde mutlak hâkimiyet, âlemin kontrolü ve yöntemi yine Allah'tadır. Panteizm ise Allah ile âlemi bir aynı sayan, Allah'ın âlemden ayrı ve müstakil bir şahsiyeti olmadığına inanılır. Çift kutuplu teizm de denilen Pan-enteizm ise Allah'ın bu âlemden bağımsız

ve değişmeyen bir zatının olduğunu kabul etmekle birlikte Tanrı'nın "oluşan bir tabiatı" da vardır. Bu oluşan tabiatı âlemdaki süreç içerisinde meydana gelmektedir (Aydın, 1987: 138-161).

Tanrı tasavvuru ile ilgili yapılan ampirik ilk çalışmalara baktığımızda ebeveyn imajına bağlı olarak gelişen Tanrı tasavvurları incelenmiştir. "Tanrı imajı yüceltilmiş baba imajına dayalıdır" denencesini ilk defa araştıran Nelson ve Jones (1957) olmuştur. Onların araştırmasında Tanrı skorları ile baba skorları arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır. Ancak Tanrı skorları ile anne skorları arasında da anlamlı ilişki vardır (akt. Mehmedoğlu, 2011: 51). Nelson ve Jones'in (1957) araştırmasının yöntemine benzer olarak Strunk (1959) tarafından da bir çalışma yapılmış ancak sonuçlar Tanrı'nın anne imajından ziyade baba imajına daha çok benzediğini göstermiştir (akt. Mehmedoğlu, 2011: 51). Vergote ve diğerleri, bireylerin Tanrı, anne ve baba tasavvurları arasındaki ilişkileri ölçmek üzere sistematik bir çalışma yaparak 18 özellik anneye 18 özellik de babaya ait olarak örnekleme yöneltilmiştir. Araştırmaya katılanların kendi Tanrı tasavvurlarının büyük bir kısmı anne imajından ziyade baba imajına daha çok benzediğini düşünmüşlerdir (1969).

Ebeveyn imajı kökenli Tanrı tasavvurları ile ilgili çalışmalardan başka Tanrı tasavvuru ile diğer değişkenler arasındaki ilişkiye dair çalışmalar da yapılmıştır. Benson ve Spilka (1973) Tanrı tasavvuru ile özsaygı ve denetim odağı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırmacılar katılımcıların "kontrol odağı ile öz-saygıya" dayalı bir Tanrı seçeceğini hipotez olarak ele aldılar. Tanrı tasavvuru iki yolla ölçüldü. Birincisi, "seven" ve "kontrol" eden Tanrı tasavvurlarını yansıtmak üzere tasarlanan 13 maddelik semantik ölçek ve ikincisi "reddedici ve kabul edici" özelliğe sahip iki kutuplu ölçekle Tanrı tasavvurları ölçüldü. Sonuç olarak pozitif Tanrı tasavvuru ile pozitif benlik-imajı arasında ilişki bulunduğu görülmüştür (Benson ve Spilka, 1973: 297-310).

Godin (1975) 14-16 yaş arasındaki Fransız ve Kanadalı öğrenci grubu üzerinde bir araştırma yapmıştır. Araştırmasında katılımcıların üç farklı şekilde tasavvur ettiklerini ortaya koymuştur. Buna göre ilki otoriter boyut, ikincisi yakınlık ve duygu yüklü içsel boyut ve üçüncü boyut ise soyut, fikir, doktrin, düşünce ve sorun gibi içeriklerle ifade edilen dışsal bir Tanrı tasavvurudur (akt. Mehmedoğlu, 2011: 54). Rizzuto (1979), klinik gözlem ve deneyim sürecinde, Tanrı/Aile Anketi olarak isimlendirilen bir ölçek geliştirilmiştir. İki bölümden oluşan ölçeğin ilk

bölümü insanların Tanrı ile ilişkilerini anlamak için ikinci bölümde ise aile kökenlerini belirlemek üzere açık uçlu sorular cümleler bulunmaktadır. Rizzuto'nun geliştirdiği bu ölçeğe, karışıklığı, puanlama süresi ve düşük geçerlilik puanları nedeniyle birtakım eleştiriler getirilmiştir (akt. Mehmedoğlu, 2011: 56).

Lee ve Early (2000: 229-239), Tanrı tasavvuru değişkeni ile yurt dışında yapılan çalışmaları tarayarak teorik olarak beş farklı konu gurubu tanımlamışlardır. Buna göre, a) Tanrı tasavvurunun gelişimi, b) Belirli bir Tanrı tasavvuruna sahip olmanın kişisel etkisi, c) Kişisel faaliyete karşı ilahi faaliyetin etkisi, d) Nesne ilişkileri gelişimi, e) Tanrı tasavvurunun belirli dışsal değişkenlere etkisi (akt. Mehmedoğlu, 2010:61).

Yurt içinde Tanrı tasavvuru ile ilgili yapılan çalışmalar sadece din psikolojisi sahasında değil din eğitimi sahasında da yapılmış ama özellikle sayı bakımından yurt dışındaki çalışmalardan daha az olduğu bilinmektedir. Türkiye'de 7-12 yaş aralığındaki çocuklar üzerinde Tanrı tasavvuru hakkında en erken çalışmalardan biri Yavuz tarafından yapılmıştır (1983). Yavuz'a göre çocukların Allah tasavvurları genelde gerçekçi olup gelişim dönemlerinin özelliklerine istinaden bazılarında egosantik ve antropomorfik tasavvurlar da bulunur.

Sıfat tarama listesi ile Tanrı hakkında üniversite öğrencilerine yönelik çalışmasında Bacanlı (2002), Tanrı'nın olumlu özelliklerinin öğrenciler tarafından daha çok tercih edildiği ve olumsuz özelliklerinden olan cezalandırıcı olma özelliğinin ise hiç tercih edilmediğini belirtmiştir. Bu durum da Bacanlı'ya (2002: 159-171) göre Tanrı'yı korkulan değil daha sevilen olarak tasavvur ettiklerini göstermektedir.

Öcal (2004), okul öncesi ve ilköğretimdeki (yaş: 4-10) çocukların Tanrı tasavvurlarını incelemiştir. Buna göre dört, beş ve altı yaşlarındaki çocuklar Tanrı'yı masallardaki kahramanlar olarak tasavvur ettikleri görülürken sekiz, dokuz ve on yaşlara doğru çevreden öğrenilen Tanrı'nın sıfatlarına doğru bir anlatım tarzı oluşmaktadır.

Yapıcı (2004), serbest çağrışım tekniği ile üniversite öğrencilerinin Allah ve kutsal kavramları hakkında neler düşündüklerini ortaya koymak için bir çalışma yapmıştır. Buna göre öğrencilerin çoğunluğu Tanrı hakkında olumlu bir tasavvura sahip oldukları görülmüş ve gençler Allah'ı kendilerine öğretilen teolojik bağlamda zati ve subuti sıfatları ile düşünmekte ve tasavvur etmektedirler.

Yurdağül Mehmedoğlu (2005), beş ve altı yaş arasındaki çocukların dini duygularının nasıl geliştiğine dair bir çalışma yapmıştır. Somut zeka döneminde ve işlem öncesi bilişsel gelişimde olan bu çocuklar Tanrının yoktan var etme veya her yerde hazır ve nazır olma vasfını algılayamamakla birlikte Tanrının görülememesi veya her şeye gücünün yetmesi gibi teolojik düşünceleri fiziksel gerçeklikler olarak algılamaktadırlar.

Kuşat'ın (2006), 14-18 yaş ergenlerin Tanrı tasavvurunun nasıl olduğuna dair bir araştırması vardır. Ergenlerin Tanrı'nın daha merhametli, yaratıcı, bağışlayıcı ve her şeyin sahibi olduğuna daha çok katılırlarken, Tanrı için öç alıcı, istediği gibi davranan, cezalandırıcı gibi özellikleri ise daha az düşünmektedirler. Erkekler ile kızlar arasında tasavvur çeşitleri açısından da fark vardır. Buna göre kızlar Tanrı'nın daha koruyucu ve yakın olduğunu, erkekler ise güçlü ve cezalandırıcı özelliklerini düşünmektedirler.

Yıldız (2007) ise Piaget'nin bilişsel kuramını esas alarak yedi ile on beş yaş arası çocuklar üzerinde Tanrı tasavvurunu araştırmıştır. Buna göre Yıldız (2007), 7 ile 11 yaş arasındaki çocukların Tanrı hakkındaki düşünceleri Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına uygun olarak somut ve antropomorfik düzeyde ortaya çıkarken, 12 ve 15 yaş arası çocukların Tanrı tasavvurları ise daha az somut ve daha zayıf antropomorfik bir düşünce tarzı içinde geliştiğini bulgulamıştır.

Güler (2007), yetişkin örnekleminde Tanrı algısı ise benlik algısını araştırmada ele almıştır. Buna göre olumlu benlik algısına sahip bireylerin Tanrı algısı açısından da olumlu Tanrı algısına sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca Güler (2007) korkulan Tanrı algısına sahip bireylerin günahkârlık duygusunu daha fazla hissettiklerini bulgulamıştır.

2. Psikolojik İyi Olma Hali

Psikolojik iyi olma hali, İlkçağ filozoflarından itibaren konuşulan bir kavram olan "iyi olma/oluş" kavramına dayanmakta olup pozitif psikoloji akımının üzerinde sıkça durduğu kavramlardan biri haline gelmiştir. Sağlık kavramının tanımındaki değişikliğe istinaden "iyi olma" kavramı, "iyilik halini" yani beden, akıl ve ruhun birbirini tamamladığı bütüncül bir bakış açısı olup bedensel, zihinsel ve ruhsal bütünleşmenin sağladığı sağlıklı bir yaşam biçimini ifade eder (Timur, 2008). Pozitif psikoloji akımı içinde -sağlık tanımında da geçen- iyilik hali kavramından ortaya çıkan ve şekil olarak birbirine benzer ama içerik olarak farklı iki

kavram ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi, bireylerin yaşam doyumlarına ve olumlu-olumsuz duygulanmalarına ilişkin genel bir değerlendirmesi anlamına gelen "öznel iyi olma" kavramıdır (Diener, 1984; akt. Timur, 2008). İkincisi ise bireyin mutluluk ve yaşam doyumunun daha yüksek, sinirsel bozukluk belirtilerin daha düşük olduğu bir yaşam tarzına sahip olma anlamına gelen "psikolojik iyi olma" kavramıdır (Deci ve Ryan, 2008; Cirhinlioğlu, 2010; Timur, 2008).

İlkçağ felsefesindeki "hazcılık" kavramına dayandırılan "öznel iyi olma" (subjective well being) kavramı bireydeki olumlu duygulanım varlığının olması ancak olumsuz duygulanımın ise olmaması anlamına da gelebilir. Buna karşılık İlkçağ düşünce geleneğinde yer alan "eudaimonism" anlayışına dayanan "psikolojik iyi olma" (psychological well being) kavramı ise pozitif psikoloji akımı içinde ele alınan diğer bir kavramdır. Psikolojik işlevselcilik anlamına da gelen "Eudaimonia", kişinin gerçekleştirmesinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan durum, insanın nihai ve en yüksek hedefi olarak gerçekleştirme ve mutluluk hali (Cevizci, 2002: 384) düşüncesinden pozitif psikoloji akımı içinde "psikolojik iyi olma" hali ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı bireyin o andaki iyi veya kötü olma durumuna işaret edebilen "öznel iyi olma" hali ile benzer gibi gözüke de içerik olarak farklı olan "psikolojik iyi olma" hali belli bir âna veya anlık belirtilere işaret etmezken, bireyin tüm yaşamını kapsayan bütüncül bir kavramdır (Ryff, 1989). Bu yüzden Batılı bilim insanları "psikolojik iyi olma" kavramı üzerinde çalışırken çok boyutlu olarak ele almışlardır².

Psikolojinin felsefeden ayrılıp ayrı bir bilim dalı haline gelmesinden Martin Seligman'ın önderliğinde kurulan pozitif psikoloji akımına kadarki süreçte psikoloji bilminde yapılan -özellikle psikanaliz ekolü içindeki- çalışmaların birçoğu bireylerin iyi olma halini belirlemek için psikopatolojik ölçütlere başvurmuş ve bu araştırmaların önemli bir bölümü de bireyin mutsuzluğuna, patolojisine ve sorunlarına odaklanmıştır (Diener ve Seligman, 2002; Seligman ve Chickzentmihalyi, 2000; akt. Akın, 2008). Yani birçok psikolog, özellikle pozitif psikoloji akımına ka-

² Psikolojik iyi olma hali kavramını çok boyutlu ele alan bazı bilim insanları şunlardır: Coan'a (1974) göre yeterlik, ilişkisellik, içsel uyum, yaratıcılık ve kendini aşkınlık olmak üzere beş boyut iken, Ryff (1989), "psikolojik iyi olma" kavramını özerklik, çevresel hâkimiyet, öz gelişim, olumlu ilişkiler kurma, yaşam amaçları ve kendini kabul şeklinde altı boyutta ele almıştır.

dar, psikolojik sağlığı değerlendirmek için bireyin olumlu işlevlerini değil, depresif yönlerini gösteren olumsuz işlevlerini ölçmekteydiler (Christopher, 1999; Ryff, 1995; akt. Akın, 2008).

Pozitif psikoloji akımı ile birlikte -başta Batıda- insanın olumlu yönleri ile ilgili çok çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmaların bir kısmı din psikolojisindeki bazı kavramların psikolojik iyi olma hali ile ilişkileri üzerindedir. Mesela, dindarlık ile psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkiler araştırılmış ve dindarlığın veya inançlılığın psikolojik iyi olma hali üzerinde olumlu ya da olumsuz belirleyici bir role sahip olup olmadığı konusunda çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Dini, patolojik bir durum olarak ele alan Freud ve Ellis (Seyhan, 2013) gibi kuramcılar hariç -Allport ve Jung gibi düşünen- din psikolojisi alanının birçok uzmanı ise dinin veya dini tutumun psikolojik sağlığı veya iyi olmayı güçlendirdiğini ileri sürerler (bkz. Idler, 1987; Worthington, vd., 1996; Hackney ve Sanders, 2003; Koenig, 2004; Larson, vd., 1992; Bergin, 1983; Ellison, 1991; Cirhinlioğlu, 2006; Seyhan, 2013; Erdoğanca Korkmaz, 2012; Eşkiöğlu, 2011; Köylü, 2010). Koenig'e (2004: 1195) göre dindarlık ile ruh veya beden sağlığını inceleyen 2000 yılından öncesine ait 700 çalışmadan yaklaşık 500'ünün (%71) din ile ruh ve beden sağlığı arasında olumlu bir ilişkinin var olduğunu ortaya koymaktadır (akt. Köylü, 2010: 7).

Tanrı tasavvurları ile psikolojik iyi olma veya sağlıkla ilgili çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Çalışmaların çoğunda pozitif Tanrı tasavvuru ile sağlık veya iyi olma hali arasında pozitif ilişkiler ortaya çıkmışken negatif Tanrı tasavvurları ile negatif ilişkilere genellikle literatürde rastlanılır. Özellikle negatif Tanrı tasavvuru ruh sağlığı ile doğrudan ilişki içindedir. Bireylerde Tanrı tasavvurları ne kadar negatif ise ruh sağlığı da o kadar bozuktur (Murken, 1998; akt. Mehmedoğlu, 2011). Ayrıca kişisel değerler, öz saygı, depresyon ve bireysel Tanrı algısı üzerinde yapılan bir çalışmada negatif Tanrı tasavvurunu öz yetkinlik negatif yönde depresyon ise pozitif yönde yordamaktadır (Greenway, Milne ve Clarke, 2003). Palyatif tedavi alan kanser hastaları üzerinde Tanrı tasavvurları ile baş etme stratejilerinin araştırıldığı çalışmada ise kişisel veya bilinmeyen Tanrı imajlarından ziyade, kişisel olmayan Tanrı imajı (zati özelliklere sahip olan Tanrı imajı) Belçikalı palyatif kanser hastalarında baş etme stratejilerini daha uygun yordadığı görülmüştür (VanLaarhoven, vd. 2010). Seven Tanrı imajı ve hayatın anlam duygusu hakkındaki araştırmada ise en önemli ve dikkat çekici sonuç, seven Tanrı imajı ile

hayatın anlamı arasındaki ilişkinin çok tutarlı ve sağlam olmasıdır (Strope, Draper ve Whitehead, 2012). Merwe, Eeden ve Deventer'ın (2010) hayatın anlamı ve iyi olmanın bir kaynağı olarak Tanrı inancı üzerinde psikolojik bakış açısı hakkında yaptıkları çalışmada katılımcıların Tanrı kavramları yani Tanrı inançları, inanç sistemleri tarafından bezenmiş hayatlarının anlaşılmasına ve Tanrı imajlarını tecrübe etmelerine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte Tanrı kavramı, bireylerin psikolojik iyi olma hallerini ve anlam arayışlarını da çerçevlendiriyor.

Yurt dışındaki bu çalışmalara ek olarak, yurt içinde de benzer çalışmalar görülmektedir. Buna göre Yapıcı (2007) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde ruh sağlığı ve din hakkında bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada Allah ile içsel temas kuran, O'na sığınan, O'na dayanan, O'nu hatırlayan üniversite gençlerinin ruh sağlığının kendileri gibi olmayanlara göre daha iyi düzeyde olduğu bulunmuştur. Ayrıca güçsüzlüğünün, çaresizliğinin ve acizyetlerinin farkında olup Allah'tan yardım ve destek isteyen üniversite gençlerinin, günlük hayatta karşılaştıkları stres, depresyon ve umutsuzlukla daha rahat başa çıkabildikleri ve intihar ihtimallerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Yapıcı, 2007).

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın Amaçları

Bu araştırmanın en önemli amacı nicel yöntem kullanılarak Tanrı tasavvuru ile ilgili yurt içinde din psikoloji sahasında yapılan araştırmalara katkı sağlamaktır. Yurt içindeki Tanrı tasavvuru çalışmaları içinde psikolojik iyi olma hali ile ilgili bir çalışmanın olmaması böyle bir araştırmanın gerekliliği göstermektedir. Bu yüzden Tanrı tasavvurları ile bir başka değişken arasındaki ilişkinin incelenmesi gerekmekte olup bu çalışma bu amaca hizmet verecektir.

Ayrıca araştırma üniversite öğrencileri üzerinde sosyo-demografik (sınıf, fakülte, cinsiyet gibi) değişkenler dikkate alınarak olumlu-olumsuz Tanrı tasavvuru ile psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Bu araştırma bu değişkenler açısından da olumlu-olumsuz Tanrı tasavvurları ile psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkileri incelemeyi hedefleyerek Türkiye'de din psikoloji alanındaki Tanrı tasavvurları çalışmalarına katkı sağlayabilir. Bu araştırmanın bir diğer amacı da üniversite öğrencilerinde cinsiyet özellikleri dikkate alınarak olumlu-olumsuz Tanrı tasavvurlarından hangilerinin, psikolojik iyi olma halini negatif veya pozitif yönde yordayıp yordamadığını tespit etmektir.

Araştırmanın Problemleri

Bu araştırmada cevap aranmaya çalışılacak problemler şunlardır:

-Birçok araştırmada kadınların dini tutum veya dindarlıklarının erkeklerden daha yüksek olduğu bilinmektedir. Acaba -inansın inanmasın- her bireyde bulunan olumlu veya olumsuz Tanrı tasavvuru ile psikolojik iyi olma hali kız ve erkek öğrencilerde nasıldır?

-Bu araştırmaya katılan kız öğrencilerin olumlu ve olumsuz Tanrı tasavvurları erkek öğrencilerden anlamlı olarak daha yüksek midir?

-Ayrıca kız öğrenciler ile erkek öğrencilerin psikolojik iyi olma hali arasında fark var mıdır?

-Araştırmaya katılan öğrencilerin diğer sosyo-demografik değişkenlerden olan sınıf ve fakülte değişkenleri ile olumlu-olumsuz Tanrı tasavvurları arasında fark var mıdır?

-Son olarak, araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet değişkeni dikkate alındığında olumlu-olumsuz Tanrı tasavvurları psikolojik iyi olma halini yordamakta mıdır?

Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

Araştırmada Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik İyi Olma Hali Ölçeği olmak üzere iki veri toplama aracı kullanılmıştır. Bu iki ölçek hakkında aşağıda teferruatlı bilgiler verilecektir.

1. Tanrı Tasavvuru Ölçeği: Beşli Likert tipi ölçek olarak hazırlanan Tanrı Tasavvuru ölçeği Mehmedoğlu tarafından geliştirilip bilim dünyasına kazandırılmıştır. Ölçeğin geliştirilme sırasında yapılan faktör analizi sonucunda, Tanrı tasavvuru ile ilgili olan 76 maddenin iki ana faktör altında toplanmıştır. Bu faktörlerden birincisi pozitif Tanrı tasavvuru iken diğeri negatif Tanrı tasavvurudur. Pozitif Tanrı tasavvuru da kendi içinde 9 alt boyuttan, negatif Tanrı tasavvuru da 2 alt boyuttan oluşmuştur. İki üst faktörü oluşturan toplam 11 alt boyut Tanrı tasavvurunu oluşturan boyutlar olarak ele alınmaktadır (Mehmedoğlu, 2011: 183).

Tanrı Tasavvuru Ölçeğinin yapılan iç tutarlılık analizi ölçeğin iç tutarlılığının yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (KMO: ,915; p=,000; Varyans %61,597; Cronbach Alfa= ,8933). Mehmedoğlu'na (2011) göre bu sonuçlar ölçeğin kendi içinde yüksek tutarlılığa sahip olduğunu ve aynı niteliği ölçtüğünü dolayısı ile ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir (s.183).

Araştırmada ise bu ölçeğin kısa formu ölçeği geliştiren Mehmedoğlu tarafından izin alınarak kullanılmıştır. Ölçeğin negatif ve pozitif

ana boyutlarının içindeki on bir alt boyutlardan bazı maddeler alınarak 33 maddelik kısa form kullanılmıştır. Kısa form lu ölçeğin iç tutarlılık analizleri yeter düzeyde olduğu görülmüştür (KMO=.916; $p=,000$; Varyans %50,814; Cronbach Alfa= ,771).

2. Psikolojik İyi Olma Hali Ölçeği: Ryff tarafından geliştirilen Psikolojik İyi Olma Hali Ölçeği Türkçeye birçok araştırmacı tarafından adapte edilmiştir (bkz. Cenkseven, 2004; Cirhinlioğlu, 2006; Akın, 2008). Bu araştırmada psikolojik iyi olma hali ölçeğinin Akın (2008) tarafından Türkçeye uyarlanan 6 alt boyut içinde yer alan 42 maddelik kısa formu kullanılmıştır. Ölçeğin orijinali altı alt boyut ve 84 maddeden oluşmaktadır. Orijinal formunda ölçeğin güvenirlik kat sayıları özerklik alt ölçeği için .86, çevresel hakimiyet alt ölçeği için .90, öz-kabul alt ölçeği için .93, diğerleri ile olumlu ilişkiler alt ölçeği için .91, yaşam amaçları alt ölçeği için .90, bireysel gelişim için .74 olarak bulunmuştur.

Psikolojik İyi Olma Hali Ölçeğinin uzun formu Akın tarafından Türkçe'ye adapte edilmiştir. Uzun formunun Türkçe'ye adapte edilmesi 791 üniversite öğrencisinden elde edilen verilere uygulanan açımlayıcı faktör analizi ile olup KMO örneklem uygunluk kat sayısı .766 ve Barlett χ^2 değeri 52619,744 olarak bulunmuştur³ (Demirci, 2012: 580).

Araştırmada kullanılan kısa formun adapte edilmesinde doğrulayıcı faktör analizlerine baş vurulmuştur. Altı boyuttan oluşan kısa form lu Psikolojik İyi Olma Ölçeği'nin doğrulayıcı faktör analizi oldukça uygun değerlere sahip olduğunu göstermektedir ($\chi^2=2689,13$, $df=791$, $p=0,00000$, RMSEA=.048, NFI=.92, NNFI = 94, CFI=.95, IFI= .95, RFI=.92, GFI=.90, ve SRMR=.048). Kısa form lu Psikolojik İyi Olma Ölçeğinin iç tutarlılık kat sayısı .87'dir. Ortalama madde skorları ile %27'den yüksek ve %27'den düşük faktör skorları arasındaki tüm farklılıklar anlamlı bulunmuştur. Tüm bu sonuçların 42 maddelik kısa Psikolojik İyi Olma Hali Ölçeği'nin

³ Ölçeğin iç tutarlılık kat sayısı, Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik kat sayıları ölçeğin bütünü için .93, özerklik alt ölçeği için .91, çevresel hakimiyet için .94, bireysel gelişim için .90, diğerleri ile olumlu ilişkiler için .89, yaşam amaçları için .96, öz-kabul için .87 olarak hesaplanmıştır. Test tekrar test yöntemi ile dört hafta ara ile 178 öğrenciye yapılan uygulamada test-tekrar test güvenirlik katsayıları özerklik alt ölçeği için .78, çevresel hakimiyet alt ölçeği için .95, bireysel gelişim alt ölçeği için .97, diğerleri ile olumlu ilişkiler alt ölçeği için .86, yaşam amaçları alt ölçeği için .90, öz-kabul alt ölçeği için .97 olarak hesaplanmıştır (Akın, 2012: 580-582).

geçerlik ve güvenilirliğinin istatistiksel anlamda yeterli olduğunu göstermektedir⁴ (Akın ve diğ., 2012).

Araştırmanın Denenceleri

Araştırmada test edilecek denenceler şunlardır:

a) Birinci sınıf öğrencilerin olumlu Tanrı tasavvuru üst sınıfların olumlu tanrı tasavvurundan anlamlı olarak daha yüksektir.

b) Kız ve erkek öğrencilerin psikolojik iyi olma halinden aldıkları puanlar arasında anlamlı fark yoktur.

c) Kız öğrencilerin olumlu Tanrı tasavvuru erkek öğrencilerin olumlu tanrı tasavvurundan anlamlı olarak daha yüksek iken olumsuz tanrı tasavvuru anlamlı olarak daha düşüktür.

d) İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin olumlu tanrı tasavvuru diğer fakülte öğrencilerinden anlamlı olarak daha yüksek iken olumsuz tanrı tasavvuru anlamlı olarak daha düşüktür.

e) Cinsiyet açısından erkek öğrencilere göre kız öğrencilerin olumsuz tanrı tasavvuru psikolojik iyi olma halini daha yüksek oranda yordamaktadır.

Örneklem

Araştırmanın örneklemini Cumhuriyet Üniversitesinin çeşitli fakültelerinde okuyan 672 lisans öğrencisinden oluşmaktadır. Örneklem 432'si (%64,3) kız öğrenci, 240'ı (%35,7) erkek öğrencidir. Araştırmaya katılan öğrencilerin 118'i (%17,6) İlahiyat Fakültesinde, 188'i (%28) Eğitim Fakültesinde, 126'sı (%18,8) Edebiyat Fakültesinde, 109'u (%16,2) İktisat Fakültesinde, 131'i (%19,5) Mühendislik Fakültesinde okumaktadır. Araştırmanın sınıf değişkeninde birinci sınıflar 92 (%13,7), ikinci sınıflar 187 (%27,8), üçüncü sınıflar 193 (%28,7), dördüncü sınıflar 200 (%29,8) öğrenciden oluşmaktadır.

Araştırmanın Varsayımları ve Sınırlılıkları:

Bu araştırmanın temel varsayımları ve sınırlılıkları şunlardır:

1. Araştırma, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat, Edebiyat, Eğitim, İ.İ.B.F ve Mühendislik fakültelerinde okuyan lisans öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Örneklemi oluşturan lisans öğrencilerinin anket formuna verdikleri cevaplardan elde edilen veriler ile sınırlı olup öğrencilerin anket formuna içtenlikle doğru cevap verdikleri var sayılmaktadır.

⁴ Bu araştırmada da benzer sonuçlar bulunmuştur. Mesela, psikolojik iyi olma hali ölçeğinin genelindeki Cronbach Alfa iç güvenilirlik kat sayısı .91 bulunmuştur. Dua tutumu ölçeğinin genelinde de Cronbach Alfa iç güvenilirlik kat sayısı .93'tür.

2. Ayrıca araştırma eğitim öğretimin devam ettiği 2013 Aralık ayında yapılmış olup bu zaman dilimi ile sınırlıdır. Söz konusu zaman dilimi uygun olduğu varsayılmıştır.

3. Araştırma, nicel yöntem ve anket tekniği ile sınırlıdır. Araştırmada kullanılan nicel yöntem ve anket tekniği örneklem üzerinde araştırma yapmaya yeterli olduğu varsayılmaktadır.

4. Araştırmanın örneklem grubu da evreni temsil etme yeterliliğine sahip olduğu varsayılmıştır.

İşlem:

Araştırmadaki anket maddeleri örnekleme bizzat kendi sınıf ortamlarında uygulanmıştır ve araştırmaya gönüllülük esasınca katılanlar uygulamayı tek başlarına yapmışlardır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS 16.0 istatistik paket programında araştırmacı tarafından değerlendirilip söz konusu verilerin analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Araştırmada ilk olarak tüm değişkenlerin kendi aralarındaki ilişkiye bakmak için, sosyo demografik değişkenler ile olumlu-olumsuz Tanrı tasavvuru ve psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon tablosu oluşturulmuştur. Buna göre psikolojik iyi olma hali olumlu Tanrı tasavvuru ile pozitif ($r=,239$; $p<,01$); olumsuz Tanrı tasavvuru ile negatif yönlü ilişki içindedir ($r=-,390$; $p<,01$). Cinsiyet değişkeni ile olumlu Tanrı tasavvuru negatif ($r=-,108$; $p<,01$) olumsuz Tanrı tasavvuru ile $p<,05$ düzeyinde pozitif ($r=,094$) yönlü ilişki içinde bulunmuştur. Olumlu Tanrı tasavvuru ile sınıf ve fakülte değişkenleri arasındaki ilişki negatif (sırası ile $r=,059$; $p<,01$; $r=-,158$; $p<,01$) yönlü ilişki içindedir (bkz. Tablo-1).

Tablo-1 Değişkenler Arası Korelasyon Tablosu

		Cinsiyet	Sınıf	Fakülte	Olumlu Tanrı İ.	Olumsuz Tanrı İ.	Psk. İyi O.H.
Cinsiyet	r	1					
Sınıf	r	-,021	1				
Fakülte	r	,187(**)	,177(**)	1			
Olumlu Tanrı Tasv.	r	-,108(**)	-,059(**)	-,158(**)	1		
Olumsuz Tanrı Tasv.	r	,094(*)	-,046	,080(*)	-,167(**)	1	
Psk. İyi Olma Hali	r	-,062	,039	-,080(*)	,239(**)	-,390(**)	1

* $p<,05$. ** $p<,01$.

Araştırmaya katılan öğrencilerin kız ve erkek öğrencilerin olumlu-olumsuz Tanrı tasavvuru ile psikolojik iyi olma hali açısından alınan puanların karşılaştırılması için t-Testi yapılmıştır. Kız öğrencilerin olumsuz Tanrı tasavvuru ($X=19,09$), erkek öğrencilerin puanlarından daha düşük iken olumlu Tanrı tasavvuru ($X=92,42$) erkek öğrencilerin puanlarından daha yüksek bulunmuştur. Kız ve erkek öğrencilerin puanları arasındaki fark $p<,05$ düzeyinde anlamlılık vardır. Psikolojik iyi olma hali açısından kız öğrencilerin ortalama puanı ($X=206,63$) erkek öğrencilerin puanından ($X=203,02$) daha yüksek olsa da puanlar arasında anlamlı fark görülmemektedir ($p>,05$).

Tablo-2 Olumlu-Olumsuz Tanrı Tasavvuru ile Psikolojik İyi Olma Halinin Cinsiyet Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

Değişkenler	Cinsiyet	N	X	Ss	t	Sd	p
Olumsuz Tanrı İnancı	Kadın	432	19,09	6,607	-2,363	2670	,019
	Erkek	240	20,51	7,812			
Olumlu Tanrı İnancı	Kadın	432	92,42	10,544	2,618	3669	,009
	Erkek	239	89,74	13,718			
Psk. İyi Olma Hali	Kadın	432	206,63	26,949	1,547	2670	,122
	Erkek	240	203,02	30,032			

Sınıf değişkeni açısından öğrencilerin olumlu-olumsuz Tanrı tasavvurlarına bakıldığı zaman öğrencilerin aldıkları puanlar arasındaki farklar anlamlılığın $p>,05$ düzeyinde olduğu görülmektedir. Ayrıca alınan puanlara ilişkin Tukey HSD Testi neticesinde olumlu-olumsuz Tanrı tasavvurunda sınıfların aldıkları puanlar arasında fark çıkmamıştır (bkz. Tablo-3).

Tablo-3 Olumlu ve Olumsuz Tanrı Tasavvurunun Sınıf Değişkeni Açısından Karşılaştırılması (ANOVA, Tukey HSD Testi)

Tanrı Tsv.	Sınıflar	N	X	Ss	sd	F	p	Fark	
Olumsuz Tanrı Tasavvuru	Birinci	92	20,5652	7,35042	3	1,018	,384	yok	
	İkinci	187	19,3583	7,11918	668				
	Üçüncü	193	19,8653	7,61047	671				
	Dördüncü	200	19,135	6,37731					
	Toplam	672	19,6027	7,088					
Olumlu Tanrı Tasavvuru	Birinci	92	92,9783	11,30883	3	,967	,408	yok	
	İkinci	187	91,5294	12,32329					667
	Üçüncü	192	91,6771	11,62232					670
	Dördüncü	200	90,5	11,80324					
	Toplam	671	91,4635	11,8331					

Araştırmaya katılan beş fakültenin öğrencilerinin Tanrı tasavvurundan aldıkları puanlar tek yönlü varyans (ANOVA) analizine tabi tutulmuş olup olumlu-olumsuz Tanrı tasavvuru puanları arasında $p < ,05$ düzeyinde anlamlılık çıkmıştır. En yüksek olumlu Tanrı tasavvuruna İlahiyat Fakültesi öğrencileri ($X=94$) alırken en düşük puanı ise Mühendislik Fakültesi öğrencileri ($X=88,47$) almıştır. Buna ek olarak en düşük olumsuz Tanrı tasavvuruna İlahiyat Fakültesi öğrencilerinde ($X=18,033$) görülürken en yüksek olumsuz Tanrı tasavvuru puanına ise Mühendislik Fakültesi öğrencilerinde çıkmıştır ($X=20,687$). Olumlu-olumsuz Tanrı tasavvuru puanlarında fakülteler arasında var olan anlamlı farkın hangi gruplar arasındaki farklılardan kaynaklandığını saptamak için Tukey HSD Testi yapılmıştır. Buna göre olumsuz Tanrı tasavvurunda İlahiyat Fakültesi ile Mühendislik Fakültesi öğrencileri arasında fark elde edilmiştir. Olumlu Tanrı tasavvurunda ise İlahiyat Fakültesi ile Edebiyat ve Mühendislik fakülteleri arasında fark vardır (bkz. Tablo-4).

Tablo-4 Olumlu-Olumsuz Tanrı Tasavvurunun Fakülteler Açısından Değerlendirilmesi (ANOVA, Tukey HSD Testi)

Tanrı Tsv.	Fakülteler	N	X	Ss	sd	F	p	Fark
Olumsuz Tanrı Tasavvuru	a) İlahiyat	118	18,033	4,890	4 667 671	2,615	,034	a-e
	b) Eğitim	188	20,159	7,947				
	c) Edebiyat	126	19,261	6,466				
	d) İktisat	109	19,431	5,672				
	e) Mühendislik	131	20,687	8,717				
	Toplam	672	19,602	7,088				
Olumlu Tanrı Tasavvuru	a) İlahiyat	118	94	9,103	4 666 670	5,551	,001	a-c a-e
	b) Eğitim	188	93,292	11,288				
	c) Edebiyat	126	89,539	12,533				
	d) İktisat	108	91,379	10,388				
	e) Mühendislik	131	88,473	14,164				
	Toplam	671	91,463	11,833				

Araştırmanın amaçları doğrultusunda, cinsiyet açısından olumlu-olumsuz Tanrı tasavvurunun psikolojik iyi olma halini yordayıp yordamadığını saptamak amacıyla basit regresyon analizi uygulanmıştır (bkz. Tablo-5). Analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo-5'te verilmiştir. Buna göre kız öğrencilerin olumsuz Tanrı tasavvuru psikolojik iyi olma halini %17 oranında açıkladığı yani kız öğrencilerde psikolojik iyi olma hali %17 oranında olumsuz Tanrı tasavvuruna bağlı olarak negatif yönde şekillendiği bulunmuştur ($R^2=,17$; $R=-,412$; $p<,05$). Erkek öğrencilerin olumsuz Tanrı tasavvuru ise psikolojik iyi olma halini yaklaşık olarak %13 oranında negatif açıkladığı diğer bir ifadeyle erkek öğrencilerde psikolojik iyi olma hali yaklaşık olarak %13 düzeyinde olumsuz Tanrı tasavvuruna bağlı olarak şekillendiği görülmüştür ($R^2= ,125$; $R=-,353$; $p<,05$).

Olumlu Tanrı tasavvuru ise kız öğrencilerde %6 düzeyinde psikolojik iyi olma halini pozitif olarak yordamakta yani olumlu Tanrı tasavvuru kız öğrencilerin psikolojik iyi olma halini %6 oranında pozitif olarak açıklamaktadır ($R^2=,063$; $R=,251$; $p<,05$). Erkek öğrencilerin olumlu Tanrı tasavvuru ise erkeklerde psikolojik iyi olma halini %5 oranında pozitif olarak açıklarken erkeklerin psikolojik iyi olma halindeki değişimin %5'i olumlu Tanrı tasavvuruna bağlı olarak şekillendiği görülmüştür ($R^2=,046$; $R=,215$; $p<,05$).

Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin F Testi sonuçlarına göre kız öğrencilerin olumsuz Tanrı tasavvuru ($F_{(1; 430)}=87,885$; $p<,05$) ile

erkeklerin olumsuz Tanrı tasavvuru ($F_{(1; 238)}=33,93$; $p<,05$) psikolojik iyi olma hali üzerinde negatif yönde anlamlı bir yordayıcı olduğu belirlenmiştir (bkz. Tablo-5). Aynı şekilde regresyon katsayıların anlamlılığına ilişkin F Testi sonuçlarına göre kız öğrencilerin olumlu Tanrı tasavvuru ($F_{(1; 430)}=29,029$; $p<,05$) ile erkeklerin olumlu Tanrı tasavvuru ($F_{(1; 238)}=11,495$; $p<,05$) psikolojik iyi olma hali üzerinde pozitif yönde anlamlı bir yordayıcı olduğu belirlenmiştir (bkz. Tablo-5).

Tablo-5 Cinsiyet Açısından Olumlu-Olumsuz Tanrı Tasavvuru-nun Psikolojik İyi Olma Halini Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi

Değişkenler	Cinsiyet	B	S Error	R	R ²	F	P
Olumsuz Tanrı Tasavvuru	Kadın	238,721	3,622	-,412(a)	,17	87,885	,001
		-1,68	,179				
	Erkek	230,868	5,115	-,353(a)	,125	33,93	,001
		-1,358	,233				
Olumlu Tanrı Tasavvuru	Kadın	147,232	11,096	,251(a)	,063	29,029	,001
		,643	,119				
	Erkek	160,777	12,625	,215(a)	,046	11,495	,001
		,472	,139				

(a) Bağımlı Değişken: Psikolojik İyi Olma Hali

TARTIŞMA

Bulgular bölümünde olumlu-olumsuz Tanrı tasavvuru ile psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkiye bakıldığında olumsuz Tanrı tasavvuru ile psikolojik iyi olma hali arasında negatif, olumlu Tanrı tasavvuru ile pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Buna göre öğrencilerin olumlu Tanrı tasavvurları artarken psikolojik iyi olma hali artmakta iken, olumsuz Tanrı tasavvurları artarken psikolojik iyi olma hali de azalmaktadır. Bu durum bilimsel yazında yapılan bazı çalışmalarla uyumludur (bkz. Murken, 1998; Mehmedoğlu, 2011: 42; Yapıcı, 2007). Olumsuz Tanrı tasavvuruna sahip olan birey inandığı dini gelenek içinde kendisine öğretilen Tanrı kavramına karşı kuşkucu, güvensiz, çelişkili yaklaşabilir. Tanrı kavramına ilişkin ortaya çıkan bu durum, bireyin, hayatına anlam katan dini düşüncelere ve Tanrı tasavvurlarına karşı farklı bir anlayış içinde olmasına da yol açabilir. İnanç tarzlarında ortaya çıkan çelişki bireyin psikolojik iyi olma halini olumsuz yönde etkileyebilir (Seyhan, 2013; 2012; Ekşioğlu, 2011). Hatırlanacağı üzere, teorik kısımda bilişsel düzeyi ifade eden Tanrı kavramı ile Tanrı tasavvuru farklı kavramlar olsa da Tanrı tasavvurunun oluşmasında Tanrı kavramının da etkisi olmaktadır.

Araştırmada cinsiyet ile olumlu-olumsuz Tanrı tasavvuru ve psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişki için t-Testi yapılmıştır. Buna göre kız öğrencilerin olumlu Tanrı tasavvuru erkek öğrencilerden anlamlı olarak daha yüksek iken olumsuz Tanrı tasavvurları anlamlı olarak daha düşük bulunmuştur. Bu durum kız öğrencilerin Tanrı tasavvurunda daha olumlu (pozitif) olduğunu göstermektedir denilebilir. Kadınların dindarlıklarının -özellikle duygu boyutu- erkeklerden daha yüksek olduğunu gösteren çalışmalar dikkate alındığında, Tanrı tasavvuru da dindarlıkla ilişkili olduğu için olumlu Tanrı tasavvurunun kız öğrencilerde erkeklerle göre daha yüksek çıkması makuldür. Bilimsel yazında da benzer bulgular elde edilmiştir. Üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmalarda Tanrı'ya inanma ve Tanrı'ya yakınlık hissetme (Low & Handal, 1995) ve dini inançların gücü açısından (Poulson, vd., 1998) kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha yüksek puan almışlardır. Amerikalı ergenlerde yapılan bir çalışmaya göre de kız öğrenciler Tanrı'ya yakın olma hissi, dua etme sıklığı ve dinin yaşamdaki önemine ilişkin dindarlık boyutunda erkeklerden daha yüksek ortalama puan almışlardır (Nelsen & Potvin, 1981). Ayrıca Tanrı kavramı ve tasavvurunda kadınların duygusal içerikli tasavvurlarının yani bakıp gözetken, şifa veren, koruyan özelliklerinin erkeklerle göre bariz bir şekilde bulunduğu dair birçok çalışma Batı literatüründe rastlanır (bkz. Nelson, vd., 1985; Roberts, 1989; Larsen & Knapp, 1964; akt. Mehmedoğlu, 2011: 208). Buna karşılık Batı literatüründe erkeklerin Tanrı'yı daha güçlü, intikam alıcı, kontrol edici olarak algıladıkları bulunmuştur (bkz. Krejci, 1998; Foster & Babcock, 2001; akt. Mehmedoğlu, 2011: 209).

Türkiye'de gerçekleştirilen bir çalışmada da 14-18 yaş arası ergenlerden kızların Allah'ın seven koruyan sıfatlarından daha yüksek alırlarken, erkekler Allah'ın güçlü ve cezalandırıcı özelliklerinden daha yüksek almışlardır (Kuşat, 2006). Mehmedoğlu (2011) tarafından yapılan çalışmada da birçok olumlu (pozitif) Tanrı tasavvuru alt boyutlarından kadın katılımcılar daha yüksek aldığı görülür. Mehmedoğlu, bu durumu, araştırmasına katılan katılımcılardan kadınların erkeklerden daha yüksek dindarlık puanına sahip olmalarına bağlamaktadır (2011: 210). Bu açıdan bakılırsa bu araştırmada da kız öğrencilerin dindarlıklarının daha yüksek olmasından dolayı olumlu Tanrı tasavvurundan yüksek, olumsuz Tanrı tasavvurundan ise düşük almışlardır denilebilir.

Bilimsel çalışmaların bazılarında kadınların dindarlık ve olumlu Tanrı tasavvurlarının daha yüksek olması psikanalitik bakış açısından Oedipus kompleksi ile ilişkilendirilebilir. Freud'a göre "Tanrı her durumda babaya göre biçimlendirilmiştir" ve erkek çocuk anneye yönelik duygularından dolayı bir rakip olarak gördüğü babadan hem korkmakta hem de aşırı sevgi ve saygı duymaktadır (Palmer, 1997; akt. Cirhinlioğlu & Ok, 2011: 125). Bu durum erkeklerde Tanrı ile çelişkili bir ilişkiye sahip olmasına yol açmaktadır. Öte yandan kız çocukları cinselliklerinin sevgi nesnesi olduğu için babalarına yönelik olumlu duygulara sahip olabilir. Tanrı ile bu duyguları olan bir kadının Tanrı'ya daha olumlu ve bağlı olması beklenebilir (Batson, vd., 1993). Psikanalitik yorumlara modern psikoloji tarihi içinde getirilen birçok eleştiri (Schultz & Schultz, 2007: 621-626) dikkate alındığında kadın ve erkekler arasındaki Tanrı tasavvurunda görülen farklılıkların psikanalitik yorumlardan ziyade kişisel, biyolojik, duygusal ve bireysel farklılıklar üzerinde yoğunlaşmakta fayda vardır. Din psikologları arasında popüler olan bu yaklaşım (Cirhinlioğlu ve Ok, 2011: 126), kadınlar ile erkekler arasında duygular açısından farklılıkların olduğunu dikkate almaktadır. Ayrıca kadınların bağımlı kişilik, erkeklerin ise daha bağımsız kişilik özelliğine sahip olduğu da bilinmektedir (Kashima, vd. 1995; Triandis, vd., 1995; Verkuyten & Mason, 1996). Böylece araştırmalarda dini duyguları daha yüksek olan ve bağımlı kişilik özelliği kuvvetli olan kadınların dine yönelimleri de fazla olacağı için dinden daha fazla psikolojik destek almak kadınların özelliği olarak görülebilir (Argyle & Beit-Hallahmi, 1975). Ayrıca kadınların daha az risk alma durumlarının olduğunu düşünen Miller & Hoffman gibi (1995) araştırmacılara göre erkekler risk alma konusunda toplum tarafından daha fazla eğitildikleri düşünüldüğünde erkeklerde dini konularda riskli düşünce ve davranışlar daha sık görülebilirken, kadınların dini konularda ve Tanrı kavramında riskli düşünce ve davranışlarda bulunmaları erkeklere göre daha az beklenebilir.

Kısacası, kadınların erkeklerden neden daha fazla dindar olduğuna dair ileri sürülen yorumlardan bir kısmı olumlu Tanrı tasavvurunda kız öğrencilerin neden anlamlı olarak daha yüksek aldığına dair yorumlar için de dile getirilebilir. Ancak bu yorumlar içinde psikanalitik görüşün yorumlarının olumlu-olumsuz Tanrı tasavvuru hakkında daha zayıf olabileceği bu araştırmamızda yapılan ANOVA ve basit regresyon analizleri çerçevesince söylenebilir.

Araştırmada fakülteler arasında olumlu-olumsuz Tanrı tasavvuru açısından farkın olup olmadığı araştırılmıştır. Yapılan tek yönlü varyans analizi sonucu olumsuz Tanrı tasavvurundan en düşük ortalama puana İlahiyat Fakültesi öğrencileri almıştır. Yine olumlu Tanrı tasavvuru İlahiyat Fakültesi öğrencilerinde anlamlı olarak en yüksek çıkmıştır. Fakültelerin aldıkları puanlar arasındaki fark da olumlu Tanrı tasavvurunda İlahiyat ile Edebiyat ve Mühendislik arasında bulunmuşken, olumsuz Tanrı tasavvurunda ise İlahiyat ile Mühendislik fakülteleri arasında çıkmıştır. Diğer fakültelerin kendi aralarında fark çıkmamıştır. Bu durum alınan dini eğitimin Allah hakkında olumlu ve olumsuz bir düşünceye sahip olmada etkili olduğunu düşündürmektedir. Bu yüzden yukarıdaki psikanalitik yorumun bu çalışmada çok fazla önemli bir yorum olamayacağını düşündürmektedir. Çünkü öğrencilerin aldığı dini eğitim onların Tanrı kavramlarını etkileyip Tanrı tasavvurlarının şekillenmesinde önem arz etmektedir denilebilir. Ayrıca sınıf düzeyleri arasında anlamlı farkın olmaması da bu yorumu güçlendirebilir. Çünkü bazı çalışmalarda birinci sınıfların dindarlık düzeyleri veya dua tutumları daha yüksek iken son sınıflara doğru bu değişkenlerde psiko-sosyal etkilerden dolayı bir düşüş görülürken (bkz, Seyhan, 2013; Çapcıoğlu, 2008), Tanrı tasavvurunda böyle bir düşüşün bu çalışmada görülmemesi "öğrencilerin Tanrı tasavvurlarının daha ziyade Tanrı kavramları açısından şekillendiği" söylenebilir. Bu yüzden öğrencilerin Tanrı kavramları çoğu kez bilişsel düzeyde olup öğrencilerde Tanrı kavramının bilişsel düzeyinde değişikliklerin oluşmamasından dolayı sınıflar arasında fark çıkmamıştır denilebilir.

Sonuç olarak, sınıflar arasında fark olmaması ve fakülteler değişkeninde İlahiyat Fakültesinin öğrencilerin aldıkları puanlar bazı fakülteler arasında fark oluşturması araştırmaya katılan öğrencilerin Tanrı tasavvurlarının oluşumunda bilişsel düzeylerin de etkili olduğunu çağırıştırılmaktadır.

Araştırmada yapılan basit regresyon analizinde olumsuz Tanrı tasavvuru kız öğrencilerde %17; erkek öğrencilerde ise %13 oranında psikolojik iyi olmayı açıkladığı görülür. Ancak olumlu Tanrı tasavvuru ise kız öğrencilerinde %6; erkek öğrencilerde ise %5 oranında psikolojik iyi olma halindeki değişiklikleri açıklamaktadır. Bu durumda olumsuz Tanrı tasavvurunun olumlu Tanrı tasavvurundan daha yüksek düzeyde psikolojik iyi olma halini hem kız hem erkek öğrencilerde açıklaması göstermektedir ki psikanalitik yorumlar çerçevesince yapılan yorumlar bu araş-

tırma için çok geçerli görünmemektedir. Çünkü psikanalitik yorumlar açısından erkeklerde görülen Odipus kompleksinin tersine, erkeklerin olumsuz Tanrı tasavvurunun daha yüksek olmasına rağmen (bkz. Tablo-2), psikolojik iyi olma halindeki değişim, olumsuz Tanrı tasavvuru açısından kız öğrencilere göre erkek öğrencilerde daha düşük açıklanmaktadır. Hâlbuki Odipus kompleksi çerçevesince geliştirilen psikanalitik yorumlara göre düşünülseydi, olumsuz Tanrı tasavvuru daha yüksek olan erkek öğrencilerin psikolojik iyi olma halindeki değişimin açıklanma oranının da kız öğrencilerden daha fazla olması beklenebilirdi. Fakat böyle bir bulgu olmadığı için öğrencilerdeki Tanrı tasavvurlarının oluşmasında bilişsel, duygusal -yani bireysel- farklılıkların ve psikosozyal etkenlerin rol oynadığı söylenebilir. Ayrıca *kız öğrencilerin hem olumlu hem olumsuz Tanrı tasavvurları psikolojik iyi olma halini erkeklere göre daha yüksek oranda açıklıyor olması kız öğrenciler ile erkek öğrenciler arasındaki bireysel ve psikosozyal farklılıklara işaret etmektedir* denilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tanrı tasavvuru ile psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkileri Cumhuriyet Üniversitesi öğrencileri örneklemini üzerinde incelenmiştir. Bu araştırmanın amaçları arasında, üniversite öğrencilerinin olumlu-olumsuz Tanrı tasavvurlarını ve psikolojik iyi olma hallerini cinsiyet, fakülte, sınıf gibi değişkenlerle ilişkilerini ortaya çıkarmaktır. Ayrıca kız-erkek öğrencilerde olumlu-olumsuz Tanrı tasavvurunun psikolojik iyi olma halini ne oranda açıklayıp açıklamadığını tespit etmek yer almaktadır.

Araştırmaya Sivas Cumhuriyet Üniversitesinin (İlahiyat, Eğitim, Edebiyat, İ.İ.B.F. ve Mühendislik gibi) çeşitli fakültelerinde okuyan 672 üniversite öğrencisi katılmıştır. Araştırmada ölçme araçları, Mehmedoğlu (2011) tarafından geliştirilen Tanrı Tasavvuru Ölçeği ve Ryff'in geliştirip Akın ve diğ. (2012) tarafından Türkçeye kazandırılan -kısa formlu- Psikolojik İyi Olma Hali Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmanın yöntem kısmında oluşturulan denenceler, bulgular bölümünde test edilmiş ve çoğunlukla desteklenmiştir. Araştırmanın bulgular kısmında ilk olarak tüm değişkenlerin kendi aralarındaki ilişkisinin yönüne bakmak için korelasyon tablosu oluşturulmuştur. Bu korelasyon tablosunda olumlu Tanrı tasavvuru ile psikolojik iyi olma hali arasında pozitif; olumsuz Tanrı tasavvuru ile negatif yönlü ilişki bulunmuştur. Yani *öğrencilerin olumlu Tanrı tasavvuru arttıkça psikolojik iyi olma*

hali artmakta iken, olumsuz Tanrı tasavvuru artarken psikolojik iyi olma hali düşmektedir. Değişkenlerin kendi aralarındaki ilişkilerinin yönünü ortaya koyduktan sonra cinsiyet, sınıf ve fakülte değişkenleri ile olumlu-olumsuz Tanrı tasavvuru ve psikolojik iyi olma hali arasında t-Testi, ANOVA gibi çeşitli analizler yapılmıştır (bkz. Tablo-2; Tablo-3 ve Tablo-4).

Buna göre cinsiyet değişkeni ile olumlu-olumsuz Tanrı tasavvuru ve psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkilere bakıldığında kız öğrenciler erkeklere göre, olumlu Tanrı tasavvurunda anlamlı olarak daha yüksek, olumsuz Tanrı tasavvurunda ise anlamlı olarak daha düşük ortalama puan almışlardır. Kız öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında olumlu-olumsuz Tanrı tasavvuru arasındaki bu ilişki psikanalitik yorumlardan ziyade kadın-erkek arasındaki dindarlık farklılıklarına getirilen bireysel ve psiko-sosyal nedenlere daha çok uymaktadır. Çünkü fakülte değişkeni açısından İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin aldıkları sonuçlar cinsiyet değişkeninde alınan sonuçlar ile benzeşmekte olduğu için -bilişsel düzeyde- *din eğitiminin verildiği bir fakültede olumlu Tanrı tasavvuru daha yüksek, olumsuz Tanrı tasavvuru ise daha düşük olduğu için kız ile erkek öğrenciler arasındaki Tanrı tasavvurlarının anlamlı çıkması bireysel ve psiko-sosyal nedenlere daha çok dayanmaktadır* denilebilir. Ayrıca sınıf değişkeni açısından öğrencilerin *olumlu-olumsuz Tanrı tasavvurlarında anlamlı farkın olmaması öğrencilerin Tanrı tasavvurlarının -literatürde bilişsel düzeyi ifade eden- Tanrı kavramından da etkilendiğini göstermektedir* denilebilir. Araştırmanın yöntem kısmında oluşturulan denence test edilerek, bilimsel literatürün büyük bir kısmıyla uyumlu olarak, bu çalışmada da psikanalitik değil de bireysel ve psiko-sosyal yorumlara dayalı olarak, *kız öğrencilerin olumlu Tanrı tasavvuru erkelerden daha yüksek iken olumsuz Tanrı tasavvurları ise daha düşüktür sonucuna* ulaşılmıştır. Yine aynı şekilde kız ve erkek öğrenciler arasında çeşitli psiko-sosyal nedenlerden dolayı, psikolojik iyi olma hali arasında farkın olmaması da önceki bilimsel literatürle benzer bir sonuçtur (bkz. Ryff, 1989; Ryff, 1995; Seyhan, 2013; Cirhinlioğlu, 2006).

Araştırmanın en önemli sonuçlarından biri de kız ve erkek öğrencilerin olumlu-olumsuz Tanrı tasavvurlarının onların psikolojik iyi olma hallerini yordamasıdır. Araştırmanın yöntem kısmında oluşturulan *"cinsiyet açısından erkek öğrencilere göre kız öğrencilerin olumsuz Tanrı tasavvuru psikolojik iyi olma halini daha yüksek oranda yordamaktadır"* denencesi bulgular bölümünde test edilmiştir. Basit regresyon analizine göre kız öğrenci-

lerin olumlu ve olumsuz Tanrı tasavvurları erkeklere göre daha yüksek bir oranda psikolojik iyi olma halini açıklaması yukarıda bahsedilen psikanalitik yorumlardan ziyade bireysel ve psiko-sosyal yorumların bu araştırma için daha önemli olduğunu göstermektedir. *Bununla birlikte hem kız hem erkek öğrencilerin olumsuz Tanrı tasavvurlarının olumlu Tanrı tasavvuruna göre psikolojik iyi olma halini daha yüksek bir oranda yordadığı görülmüştür* (bkz. Tablo-5). Buna göre öğrencilerdeki Tanrı tasavvurundaki olumsuz bir durumun oluşması psikolojik sağlıkta daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır denilebilir.

Araştırmanın bu sonuçları doğrultusunda bu konu hakkında yapılacak araştırmalara çeşitli öneriler verilebilir. Bu araştırma nicel bir araştırma olduğu için, öğrencilerin olumlu-olumsuz Tanrı tasavvuru ile psikolojik iyi olma halini anlamaya yönelik konu hakkında daha anlamacı yaklaşım içinde nitel araştırmaya başvurulabilir. Yurt içinde yapılan Tanrı tasavvurları ve psikolojik iyi olma hali çalışmalarının çoğunluğu nicel yöntemlere dayanmaktadır. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılacak nitel çalışmalar, yapılan nicel çalışmaların yorumlarına katkı sunabilir. Ayrıca olumlu-olumsuz Tanrı tasavvuru ile psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkiler sadece üniversite gençliği üzerinde değil tüm yaş evrelerini kapsayacak şekilde genişletilebilirse bu çalışmanın sonuçları yapılacak çalışmalarla karşılaştırılabilir. Farklı yaş evreleri ile yapılan Tanrı tasavvurları ile psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalarının sonuçları, bu araştırmanın sonuçları ile paralellik arz ederse, *"kız öğrencilerin olumsuz Tanrı tasavvurunun psikolojik iyi olma halini erkek öğrencilere göre daha yüksek oranda yordamasının nedeni olarak -psikanalitik nedenler yerine- bireysel farklılıklar ve psiko-sosyal nedenlere bağlı olduğu"* yorumu daha da güçlenebilir.

Kaynakça

- Akın, A. Demirci, İ., Yıldız, E., Gediksiz, E., & Eroğlu, N. (2012). *"The Short form of the Scales of Psychological Well-being (SPWB-42): The Validity and Reliability of the Turkish Version"*. Paper presented at the **International Counseling and Education Conference, (ICEC 2012)**, May, 3-5, İstanbul.
- Akın, A. (2008). **Psikolojide ve Eğitimde Kullanılan Güncel Ölçme Araçları**, (ed. Ahmet Akın), Ankara: Nobel Yayınları.

- Aydın, M. (1987). **Din Felsefesi**, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Bacanlı, H. (2002). **Psikolojik Kavram Analizleri**, İstanbul: Nobel Yay.
- Batson, C. D., Schoenrade, P. A., & Ventis, W. L. (1993). **Religion and the Individual. A Social Psychological Perspective**. New York: Oxford University Press.
- Beit-Hallahmi, B. & Argyle, M. (1975). "God as Father Projection: The Theory and the Evidence", **British Journal of Medical Psychology**, 48, 71-75.
- Beit-Hallahmi, B. & Argyle, M. (1997). **The Psychology of Religious Behaviour, Belief and Experience**. London: Routledge.
- Benson, P. ve Spilka, B. (1973). "God Image As a Function of Self-esteem and Locus of Control", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 12, 297-310.
- Bergin, A. E. (1983), "Religiosity and Humanistic Values", **Journal of Consulting and Clinical Psychology**, 48, 95-105.
- Budak, S. (2009). **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Certel, H. (2003). **Din Psikolojisi**, Ankara: Andaç Yayınları.
- Christopher, J. C. (1999). "Situating Psychological Well-Being: Exploring Cultural Roots of Its Theory and Research", **Journal of Counselling and Development**, 77(2),141-152.
- Cirhinlioğlu, F. G. & Ok, Ü. (2011). "Kadınlar mı Yoksa Erkekler mi Daha Dindar?", **Journal of World Turken**, 3(1), 121-141.
- Cirhinlioğlu, F. G. (2006). **Üniversite Öğrencilerinde Utanç Eğilimi, Dini Yönelimler, Benlik Kurguları ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, SOSBE.
- Cirhinlioğlu, F. G. (2010). **Din Psikolojisi**, Ankara: Nobel Yay.
- Çapcıoğlu, İ. (2008), **Sosyo-Politik Tutumlar ve Dindarlık İlişkisi (İlahiyat Fakülteleri Örneği)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniv. SOSBE.
- Deci, E. L. & Ryan, R. M. (2008). "Hedonia, Eudaimonia, And Well-Being: An Introduction", **Journal of Happiness Studies**. 9, 1-11.
- Demirci, İ. (2012). "Psikolojik İyi Olma Hali Ölçekleri", **Psikoloji ve Eğitimde Kullanılan Güncel Ölçme Araçları**, (ed. A. Akın), Ankara: Nobel Yayınları.

- Diener, E. & Seligman, M. (2002). "Very Happy People". **Psychological Science**, 13, 81-84.
- Diener, E.(1984). "Subjective Well-being". **Psychological Bulletin**. 95(3), 542-575.
- Doksat, M. K. (2011). **Neden Psikanaliz**, İstanbul: Sokak Kedisi /Omnia Yayınları.
- Ekşioğlu, H. (2011), **İnanç veya Dünya Görüşüne Sahip Olma Tarzı ile Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler**, (Yayınlanmamış Yük. Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniv. SOSBE.
- Ellison, C.G. (1991), "Religious Involment and Subjective Well-Being", **Journal of Health and Social Behavior**, 32, 80-99.
- Elmalılı, H. Y. (1992). **Hak Dini Kur'an Dili**, 10,(1), İstanbul: Azim Dağıtım.
- Erdoğruca Korkmaz, N. (2012). **Bağlanma, İnsan-Allah İlişkisi ve Psikolojik İyi Olma**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniv. SOSBE.
- Fairbairn, W. R. D. (1952). **An Object-Relations Theory of the Personality**. New York: Tavistock Publication.
- Foster, R.A. & Babcock, R.L. (2001). "God As A Men Versus God As A Woman; Perceiving God As A Function of the Gender of God and the Gender of the Participant", **The International Journal for The Pscyhology of Religion**, 11(2), 93-104.
- Godin, A. (1975). "Words of Man-Word of God", **Lumen Vitae**, 30, 55-88.
- Goldman, R. (1964). **Religious Thinking from Childhood to Adolescent**, London: Routledge and Kegan Paul.
- Greenway, P., Milne, L. C. & Clarke, V. (2003), "Personality Variables, Self-Esteem and Depression and Individual's Perception of God", **Mental Health Religion & Culture**, 6(1), 45-58.
- Güler, Ö. (2007). **Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu (Yetişkin Örneklem)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniv. SOSBE.
- Hackney, C. H. & Sanders, G.S. (2003). "Religiosity and Mental Health: A Meta-Analysis of Recent Studies", **Journal for Scientific Study of Religion**, 42 (1), 43-55.
- Idler, E.L. (1987), "Religious Involment and the Health of the Elderly: Some Hypothesis and An Initial Test". **Social Forces**, 66(1), 226-238.

- Kashima, Y., Yamaguchi, S., Kim, U., Choi, S., Gelfand, M. J. & Yuki, M. (1995). "Culture, Gender, and Self: A Perspective from Individualism-Collectivism Research". **Journal of Personality and Social Psychology**, 69, 925-937.
- Kirkpatrick, L.A. (2013). "Evrimsel Psikoloji: Din Psikolojisi İçin Yeni Bir Zemin", (çev. Z. Ağılkaya), **Din ve Maneviyat Psikolojisi**, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Klein, M. (1993). **Çocukken Başlar İsyan**, (çev. Y. Öner), İstanbul: Era Yay.
- Koenig, H. G. (2004). "Religion, Spirituality, and Medicine: Research Findings and Implications for Clinical Practice". **Southern Medical Journal**, 97 (12), 1194-1200.
- Köylü, (2010). "Ruh ve Beden Sağlığı ile Din İlişkisi Üzerine Yapılan Araştırmaların Bir Değerlendirmesi", **On Dokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 28, 5-36.
- Krejci, M. J. (1998). "Gender Comparisons of God Schemas: A Multidimensional Scaling Analysis", **The International Journal for The Psychology Religion**, 8(1), 57-66.
- Kuşat, A. (2006). "Ergenlerde Tanrı Tasavvuru", **Dindarlığın Sosyopsikolojisi**, (ed. Ünver Günay, Celaledin Çelik), Adana: Karahan Kitabevi, 113-156.
- Larsen, L. & Knapp, R. H. (1964). "Sex Differences in Symbolic Conceptions of Diety", **Journal of Projective Techniques and Personality**, 28, 303-306.
- Larson, D. B., Sherrill, K. A., Lyons, J. S., Craigie, F. C., Thielman, S. B., Greenwold, M. A. & Larson, S. S. (1992). "Associations Between Dimensions of Religious Commitment and Mental Health Reported in the American Journal of Psychiatry and Archive of General Psychiatry". **The American Journal of Psychiatry**, 149 (4), 557-559.
- Lee, C. & Early, A. (2000). "Religiosity and Family Values: Correlates of God-Image In a Protestant Sample", **Journal of Psychology and Theology**, 28(3), 229-239.
- Low, C.A. & Handal, P.J. (1995). "The Relationship Between Religion and Adjustment to College". **Journal of College Student Development**, (36), 406-412.
- Mehmedoğlu A.U. (2011). **Tanrıyı Tasavvur Etmek**, İstanbul: Çamlıca Yay.

- Mehmedoğlu Y. (2005), **Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci**, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Merwe, E. K., Eeden, C. & Deventer, H.J.M. (2010). "A Psychological Perspective on God-Belief as a Source of Well-Being And Meaning", <http://www.hts.org.za>, 66(1), 1-10.
- Miller, A. S., & Hoffmann, J. P. (1995). "Risk and Religion an Explanation of Gender Differences In Religiosity". **Journal for the Scientific Study of Religion**, 34, 63-75.
- Murken, S. (1998). **Gottesbeziehung und Psychische Gesundheit: Die Entwicklung Eines Modelles und Seine Empirische Überprüfung**, Münster: Waxmann.
- Nelsen, H. M. & Potvin, R. H. (1981). "Gender and Regional Differences in the Religiosity of Protestant Adolescents", **Review of Religious Research**, 22, 268-285.
- Nelson, H.M., Cheek, N.H. & Au, P. (1985). "Gender Differences In the Images of God", **Journal for The Scientific Study of Religion**, 24, 396-402.
- Nelson, H.M. & Jones, E.M. (1957). "An Application of Q-technique to The Study of Religious Concepts", **Psychological Reports**, 33, 293-297.
- Thackeray, A. M. (2000). **Children's Relational Perceptions of God**. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), The Florida State Univ. College of Human Sciences.
- Öcal, M. (2004). "Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 13(2), 59-80.
- Palmer, M. (1997). **Freud and Jung on Religion**. London: Routledge.
- Peker, H. (2000), **Din Psikolojisi**, Samsun: Aksiseda Matbaası.
- Poulson, R. L., Eppler, M. A., Satterwhite, T. N., Wuensch, K. L. & Bass, L. A. (1998). "Alcohol Consumption, Strength of Religious Beliefs and Risky Sexual Behavior in College Students". **Journal of American College Health**, 46, 227-232.
- Rizzuto, Ana-M. (1980), "The Psychological Foundations of Belief In God", In **Toward Moral and Religious Maturity**, (ed. C. Brusselmans), Morristown, NJ: Silver Burdett.
- Rizzuto, Ana-M. (1974), "Object Relations and the Formation of the Image of God", **British Journal of Medical Psychology**, 47, 83-99.

- Rizzuto, Ana-M. (1979). **The Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study**, Chicago: Chicago University Press.
- Roberts, C.W. (1989). "Imagining God: Who is Created in Whose Image?", **Review of Religious Research**, 30, 375-387.
- Ryff, C. D. (1989). "Happiness is Everything, or it? Explorations on The Meaning of Psychological Well-Being". **Journal of Personality and Social Psychology**, 57(6), 1069-1081.
- Ryff, C. D. (1995). "Psychological Well-Being In Adult Life". **Current Directions In Psychological Science**, 4(4), 99-104.
- Schultz, D. & Schultz, S. E. (2007), **Modern Psikoloji Tarihi**, (çev. Yase-min Aslay), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Seligman, M. & Chickzentmihalyi, M. (2000). "Positive Psychology: An Introduction", **American Psychologist**, 55, 5-14.
- Seyhan, B.Y. (2012). "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Diğer Fakülte Öğrencileri ile İnanç Tarzları, Denetim Odağı ve Psikolojik İyi Olma Hali Açısından Karşılaştırılması", **Sivas Cum. Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 16(2),533-571.
- Seyhan, B.Y. (2013). **Üniversite Öğrencilerinin İnanç Tarzları, Denetim Odağı ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi SOSBE.
- Stroope, S., Draper, S. & Whitehead, A.L. (2012). "Images of A Loving God and Sense of Meaning In Life", **Soc. Indic Res.** 111, 25-44.
- Strunk, O.R. (1959). "Perceived Relationships Between Parental and Deity Concepts", **Psychological Newsletter**, 10, 222-226.
- Sullivan, H.S. (1925). "The Oral Complex", **Psychoanalytic Review**, 12, 13-38.
- Timur, S. M. (2008). **Boşanma Sürecinde Olan ve Olmayan Evli Bireylerin İyi Oluş Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Eğt. Bil. Enst.
- Triandis, H. C., Chan, D. K. S., Bhawuk, D. P. S., Iwao, S. & Sinha, J. B. P.(1995). "Multimethod Probes of Allocentrism and Idiocentrism". **International Journal of Psychology**, 30, 461-480.
- VanLaarhoven, H., Schilderman, J., Visser, K., Verhagen, C., & Prins, J. (2010). "Images of God in Relation to Coping Strategies of Palliative Cancer Patients", **Journal of Pain and Symptom Management**, 40(4), 495-501.

- Vergote, A., Tamayo, A. Pasquali, L. Bonami, M. Pattyn & Custers, A. (1969). "Concept of God and Parental Images", **Journal for The Scientific Study of Religion**, 79-87.
- Verkuyten, M. & Mason, K. (1996). "Culture and Gender Differences in the Perception of Friendship by Adolescents". **International Journal of Psychology**, 31, 207-217.
- Winnicott, D. W. (1971). **Playing and Reability**, London: Tavistock Publications.
- Worthington, E. L., Kurusu, T. A., McCullough, M. E. & Sandage, S. J. (1996). "Empirical Research on Religion and Psychotherapeutic Processes and Outcomes: A 10 Years Review and Research Prospectus". **Psychological Bulletin**, 119, 448-487.
- Yapıcı, A. (2004). "Allah ve Kutsal Kavramlarının Çağrıştırdıkları Anlamalara Sosyo- Psikolojik Bir Bakış: Çukurova Üniversitesi Örneği", **Değerler Eğitimi Dergisi**, 2(7-8), 169-206.
- Yapıcı, A. (2007). **Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık**, Adana: Karahan Kitabevi.
- Yavuz, K. (1983). **Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yıldız, M. (2007). **Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi**, İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları.

